

Viktoria Sokolova. The ancient «wrath of gods» concept in the works of Lesia Ukrainka. The article deals with the origin and evolution of the «wrath of gods» concept and the ideas it correlates with, including «the will of gods», «the envy of gods», «the punishment of gods» in the ancient tradition, and the peculiarities of the embodiment of these concepts in the works of Lesia Ukrainka. Ancient Greek mythology, works of ancient authors, as well as fiction and nonfiction texts of Lesia Ukrainka are being considered. We trace the evolution of the concept in the ancient tradition and the way it acquires versatility. We show how the perception and realization of the «wrath of gods» concept and its variant «envy of gods» in the consciousness and works of Lesia Ukrainka relates to the M. Drahomanov's work «The story about the envious gods». The multi-level artistic perception of the concept leads to its use as a stable idiomatic expression, a microform, a means of characterizing the characters, one of the aspects of the ideological load of artistic works, a way of expressing the existential views of the author.

Key words: wrath of gods, envy of gods, antiquity, perception, Lesia Ukrainka, Mykhailo Drahomanov.

Соколова Вікторія Альбертівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, *ORCID ID: 0000-0002-3582-9406*; sokolovavic@gmail.com

УДК 821.161.2'06-6.09Павличко:821.161.2'05.09(092)

Оксана Теребус

Леся Українка в рецепції Дмитра Павличка

У статті проаналізовано публіцистичні та літературознавчі статті Д. Павличка, присвячені творчості Лесі Українки. Д. Павличко впродовж багатьох років повертається до постаті Лесі Українки, що не тільки зробила потужний внесок в українську та світову літературу, а й стала світочем українського духу. Критик досить скрупульозно простежує етапи становлення творчості поетеси, підкреслює значення її творчості для українського народу, звертає увагу на основних темах та проблемах, мотивах та образах, до яких звертається Леся Українка. Аналізовані статті написані в різний період та з різною метою, але їх пронизує головна ідея про те, що творчість Лесі Українки має світоглядний людинолюбчий характер.

Ключові слова: збірки літературно-критичних та публіцистичних статей, античні та біблійні образи, тема, прометеїзм, поезія, творча спадщина.

Художники слова брали і беруть активну участь у публіцистичному та критичному поцінуванні творчості своїх

попередників та сучасників, в осмисленні актуальних теоретичних проблем, у формуванні естетичних цінностей своєї епохи, демонструючи новаторське прочитання класичних і сучасних письменників. І це цілком закономірно. Міркування письменників один про одного або про своїх літературних попередників, декларативні і критичні висловлювання є звичайною складовою частиною письменницької справи, що органічно вписується в літературний процес. Володіючи значним потенціалом, часто переростаючи в узагальнені методологічні постулати, письменницькі роздуми про літературу несуть в собі глибину й самотність особистості художника, що накладає відбиток на всю його діяльність. Тому дослідження є досить актуальним.

Публіцистичні, літературно-критичні виступи письменників вносять помітний внесок в літературознавчу справу, значно впливаючи на розвиток критичної думки, широко використовуються на практиці. Про це свідчать окремі статті Д. Павличка, Є. Гуцала, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, І. Драча, І. Дзюби, Б. Олійника, Р. Іваничука, В. Канівця, В. Яворівського, Р. Лубківського та їх збірки статей, які значно підвищили інтелектуально-емоційний рівень публіцистики та критики, чим розширили їх потенційні можливості.

Мета статті – проаналізувати публіцистичні й літературознавчі праці Д. Павличка, присвячені творчості Лесі Українки.

Д. Павличко належить до тієї категорії літераторів, що не обмежуються одним видом творчості чи одним жанром. Павличко-критик дослідив цілу галерею творців – класиків української літератури. Під його пером з новою силою лунає голос Т. Шевченка, спалахує «прометеївський дух Лесі Українки»; каменярівська невгомність І. Франка; витончений талант О. Кобилянської; «вितесування потужною рукою пам'ятника для свого народу» В. Стефаником; слово «поета лицарської гідності і правди» Ю. Федьковича; творчість «падре галицької землі» М. Шашкевича; «оптимістичний дух народу» у збірках С. Руданського.

«Прометеївський дух Лесі Українки» (1976 р.), «Про статтю Лесі Українки «Міхаель Крамер» (1976 р.), «Крим у творчості Лесі Українки» (1980 р.), «В пророчицях велика й нелукава» (1981 р.), «Жити хочу! – Буду жити!» (1994 р.) – статті Д. Павличка, присвячені творчості Лесі Українки. Автор з повним знанням справи розкриває глибинний зміст творчості поетеси, прометеївське завзяття

відчувається майже у всіх кращих її творах. Леся Українка почала писати й «сформувалась як митець під знаком тираноборчої поезії Т. Шевченка. Вона перша після І. Франка в нашому письменстві засвоїла не тільки інтонації, але й праведний гнів Шевченкового слова», – каже критик [3, с. 229].

Д. Павличко неодноразово підкреслює, що завдяки можливості отримати в дитинстві хорошу освіту, Леся Українка добре знала світову літературу та історію, пройнялася любов'ю до української та світової класики, мала можливість занурюватися в глибини європейської літератури, «до її біблійних та античних джерел» [3, с. 228]. Талант поетеси формується під впливом світоглядних принципів, енциклопедичних знань, а також завдяки притаманному «геніальним людям чуттю внутрішньої істини предметів і явищ світу, їхніх діалектичних взаємозв'язків» [3, с. 228] і досконалій формі вислову.

Оригінальна, цілеспрямована, національна творчість Лесі Українки разом з тим є водночас й європейською. Д. Павличко наводить вислів Луї Арагона, який називає її творчість «інтернаціональною творчістю без кордонів» [3, с. 228].

У статті «Прометеївський дух Лесі Українки» (1976) Д. Павличко піднімає гостру проблему, яка супроводжувала творчість видатної поетеси – «читацьку тишу, «пустиню без відгуку», або – ще гірше – глупоту відгуків, на які здобувалися українські сентиментальні хуторяни, що, не люблячи поетеси за незрозуміле для них думання, прикривали своє духовне убозтво фальшивими похвальбами на її адресу» [3, с. 229]. Цю тишу та нерозуміння спробував перервати своєю знаменитою статтею І. Франко, сказавши, що після Шевченкового «Поховайте та вставляйте, кайдани порвіте» Україна не чула такого сильного поетичного слова, як з уст слабосилої дівчини. Наступні покоління літературознавців по-різному підходили до слів І. Франка, бо вважали, що він відкрив лише одну грань її творчості, а другу – інтимно-ліричну – обминув. Проте Д. Павличко підкреслює, що митець підкреслив «домінанту творчості Лесі Українки, провідну насаженість її слова, яка пульсує і в чудовій особистій ліриці поетеси» [3, с. 230].

Сучасники закидали Лесі Українці, що вона часто використовувала античні та біблійні образи, не звертаючись до живих, а також зверталася до інших історичних епох. Дослідник

спростовує такі думки, адже і в багатьох віршах та оповіданнях, у драмі-феєрії «Лісова пісня» вона «показала, як глибоко розуміє основні конфлікти своєї сучасності і як покійно слугують їй реалії з українського глибинно-народного побуту. Але в українській дійсності вона побачила теми, які можна було художньо розкрити засобом езопівського накладання на них подій старовини» [3, с. 230]. У громадянській ліриці та філософській драматургії Лесі Українки, за словами Д. Павличка, «заграла жива кров, «холодні царства суворих ліній древньої культури» стали полями запеклого бою проти соціальної нерівності, національного безправ'я, оміщаненого інтелекту, бляклої буденщини, народженого страхом лицемірства та інших потворних рис поневоленої людини» [3, с. 231].

Історичні твори авторки, «хоч до якої епохи вони належали б за своїм убранням, належать за мисленням ХХ століттю» [3, с. 231]. Адже розмах, із яким Леся Українка «напластовувала одну епоху на іншу, художницька спостережливість, з якою находила спільні риси в людях різних часів, відчуття міжчасових пропорцій, з якими вона робила історію реальністю, а реальність – підтекстом історії, можуть бути порівнювані з найвищим даром такого мистецтва, уособленим в Уільямі Шекспірі» [3, с. 231].

І мабуть тому наскрізною ідеєю творчості поетеси є ідея прометеїзму, а найулюбленіший герой – Прометей, до якого вона багато разів поверталася у творах «Fiat pox», «Іфігенія в Тавриді», «У катакомбах», «Кассандра». Хоча, як зазначає Д. Павличко, «подих прометеївського завзяття відчуваємо майже у всіх кращих речах Лесі Українки» [3, с. 232]. Прометей її – людинолюб, непримиренний до будь-якого поневолення, безкорисливий герой, він – «дух перебудови світу, дух возвеличення особистості» [3, с. 233], а прометеїзм – це «система світовідчування, це надбання світової культури» [3, с. 232].

Важливою заслугою Лесі Українки, на яку звертає увагу Д. Павличко, є протиставлення Прометея та Христа. «На чорному тлі християнської рабської скорботи вона вогненними мазками намалювала прометеївську радість непокори» [3, с. 232]. Прометей Лесі Українки є символом громадянства, неповторної людської індивідуальності, возвеличує особистість. Його вдача простежується і в інших образах великих індивідуальностей (Міріям з «Одержимої», Річарда Айрона з «У пущі», пророчиці Тірци з «На руїнах», Антея з «Оргії»).

Д. Павличко не тільки розкриває проблеми творчості поетеси, а й проводить суто наукові дослідження окремих проблем, що його зацікавили. Приклад – дослідження «Про статтю Лесі Українки «Міхаель Крамер». Критик показує проблеми, що їх ставить Леся Українка після виходу у світ драми німецького драматурга Гергарта Гауптмана «Міхаель Крамер» у 1900 році. Навколо його новаторської творчості точаться дискусії. Леся Українка, захопившись революційним змістом і мистецькою новизною його драм, вважає Гауптмана «Колумбом нової європейської драми» [3, с. 238]. Стаття «Міхаель Крамер» – це глибокий аналіз усієї творчості Гауптмана, аналіз, який органічно поєднує проблеми соціальні і психологічні. Авторка статті дає оцінку Гауптману як мислителю, розкриває головну ідею всіх його творів – «болючу тривогу за самотність людини» [3, с. 238]. Д. Павличко наголошує, що перше, що впадає в око при читанні статті «Міхаель Крамер» – це її актуальний підхід до проблеми відчуження людини, яку і досі намагається розв'язати західноєвропейська література.

Леся Українка аналізує чотири варіанти самотньої людини в європейському письменстві – за Мопассаном, Метерлінком, Ібсеном і Гауптманом. Ці чотири лінії трактування самотності з певними новими відтінками продовжуються донині в літературі. А для Лесі Українки найближчі ті образи, які гнітяться відчуженістю, прагнуть вийти з неї, жадають єднання зі світом інших людей, усвідомлюють потребу змінити умови, у яких вони живуть. І авторка покладає надії на мистецтво, що допоможе розвинути уяву.

У цій літературознавчій розвідці Леся Українка, покладаючи надії на мистецтво, визначила його вищу «за саму смерть» функцію «рятівної животворящої людяності» [3, с. 239]. Особливу цінність мають спостереження авторки, які стосуються питань педагогіки, психології, загально мистецьких категорій. Стаття писалася у важкі для поетеси часи, біля смертного ложа її друга Сергія Мержинського. У статті «Міхаель Крамер» Леся Українка протиставляє силі смерті всеперемагаючу силу життя.

Ще одне суто наукове дослідження Дмитра Павличка – стаття «Крим у творчості Лесі Українки». Автор робить аналіз поезії, що народилася під час перебування поетеси в Криму. Для Лесі Українки Крим був «дорогою, в своїй красі і в своєму горі зрозумілою, «прекрасною» і «нещасливою» стороною, де поетеса шукала й

знаходила цілюще підсоння на свою недугу, але не могла знайти ліків на свій громадянський біль» [3, с. 240], який не зменшувався, а загострювався, «бо до нього долучалися страждання батоженої кримської землі з її кривавою історією та безрадісною царськорезимною дійсністю» [3, с. 240].

В житті Лесі Українки було три таврійські періоди. Перший – липень-серпень 1980 року і червень-липень 1981 року. Цикл віршів «Кримські спогади» і поема «Місячна легенда» – творчий спадок цього часу. «Кримські спогади» – вірші, написані в роки формування поетичного стилю Лесі Українки, де відчуваються певні мотиви та інтонації з російської поезії. Другий період – з червня 1987 до червня 1988 року. У цей час створено цикл «Кримські відгуки» та оповідання «Над морем», що мають вже всі характерні ознаки зрілого поетичного слова Лесі Українки, «свободолюбна й нескорена душа ліричної героїні зливається з кримською природою, як пильно шукає вона глибинної покровності з духом «дикого, химерного моря, з горами, які горять, ніби жалем її власне серце, «багрянцем кривавим» [3, с. 242–243]. Вірш «Уривки з листа» про квітку-ломикамінь – блискучий автопортрет Лесі Українки, один з найкращих творів світової пейзажної лірики. З березня 1907 до грудня 1908 року тривав третій таврійський період творчості поетеси.

Д. Павличко аналізує всі періоди перебування поетеси в Криму, її творчі надбання, вплив середовища на формування таланту. Вкотре підкреслює дослідник вміння Лесі Українки володіти словом, за допомогою миттєвих пейзажів висловлювати свої настрої та думки, передати «словами мінливу рухливість моря, його вічний неспокій, гнів, що переходить у лагідність, ласку, що стає бурєю, – це мало кому з поетів доступне вміння Леся Українка демонструє як найпростішу явину своєї думки, свого письма» [3, с. 243].

Виступи, листи, твори Лесі Українки й надалі продовжували цікавити Д. Павличка. Тому й з'являються нові статті митця, передмови до книжок, виступи тощо. Дослідник каже, що незважаючи на досить помітні досягнення нашого літературознавства щодо творчої спадщини поетеси, «немало з того, що збудувала ця безсмертна жінка для поселення духу, покинуто в бур'янах та заростях...» [3, с. 245]. А чому? Бо все те, що з творчості поетеси «в сталінські і пізніші недобрі часи підлягало забороні або замовчуванню, все те стосується якраз її загальнолюдського

світогляду, її, сказати б, шевченківського чуття світової родини народів!» [3, с. 245].

Леся Українка була глибоким знавцем української історії, ненавиділа самодержавство, російський царизм, всіх тих, хто проводив і підтримував обмежувальну політику щодо нашої мови й культури. Д. Павличко у статті «В пророчицях велика й нелукава» зацікавився листом поетеси до Михайла Кривенюка від листопада 1902 року. Цей лист, за словами дослідника, у нас до цього часу не надруковано (час написання статті – 1981 рік). У листі Леся Українка викладає свої погляди на різні важливі історичні події української історії, які дуже чітко акцентують увагу на самодостатності українського народу і його несприйнятті як російського царату, так і досить обережного ставлення до російського народу. Вона, «ця запалювачка «досвітніх вогнів», надзвичайно близько стоїть своєю національною програмою до наших нинішніх всенародних завдань», – каже критик [3, с. 246].

А ще досить цікаву думку, на часі, виголошує Д. Павличко з огляду на творчість Лесі Українки: «народи не можуть жити за правилами рік, бо менша ріка впадає в більшу і губить при тому свої води й своє ім'я. Народи не можуть жити за правилами дерев, особливо тих, що ростуть одне біля одного. Адже менше дерево повинно викривляти стовбур, щоб з-під більшого дотягнутися до сонця. Народи повинні жити за правилами зоряних небес. Кожна зірка має свій простір і своє світло. І кожна потрібна не тільки для краси, а й для того, щоб людина могла орієнтуватися в космосі. Всі народи повинні світити, щоб людина могла орієнтуватися в безмірі Духу» [3, с. 246].

У 1994 році дослідник пише передмову до книжки Лесі Українки «На крилах пісень». Рання поезія, за словами Д. Павличка, «через свою до певної міри формальну недовершеність, ідейну оголеність і декларативність показує, як добувається вогонь поетичного мистецтва, що є основою феномену нашої письменниці» [3, с. 247]. А поетична збірка є контурним портретом авторки, «на якому ми ще не бачимо в деталях натхненного обличчя, але впізнаємо лінії непокірного, воїтельського і водночас мислительського характеру» [3, с. 247]. Леся Українка вже з першого вірша «Надія» декларує «ненав'язливе, мимовільне, прикрите скорбними й героїчними мотивами поєднання своєї долі з долею України» [3, с. 248]. І хоч поезії, що увійшли до цієї збірки, написані в досить молодому віці, в

«її грудях стугонить серце, велике й вічне серце поета, де вміщається і батьківщина, і людство, і вся Земля» [3, с. 249].

Отже, Д. Павличко у своїх статтях намагався під власним кутом зору проаналізувати творчість Лесі Українки, неодноразово наголошуючи на її освіченості, залюбленості у світову літературу та історію, любові до України, вірі у перемогу добра. Також дослідник підкреслює, що поетеса – послідовниця Т. Шевченка та І. Франка. Використовуючи у своїх творах античні та біблійні образи, Леся Українка «поклала на музику» своєї душі, синтезувавши соціальні й національні боління українського народу з вічними темами світової літератури» [3, с. 39].

Література

1. Вознюк Г. З обов'язку нових каменярів: Кілька думок про Д. Павличка-критика. *Жовтень*. 1989. № 9. С. 116–118.
2. Ільницький М. Дмитро Павличко: Нарис творчості. Київ: Дніпро, 1985. 189 с.
3. Павличко Д. Літературознавство. Критика. Т.1. Київ: Основи, 2007. 566 с.
4. Павличко Д. Українська національна ідея. Київ: Основи, 2004. 771 с.

References

1. Voznyuk H. Z obovyazku novykh kamenyariv: Kilra dumok pro D. Pavlychka-krytyka [From the duty of new masons : A few ideas about D. of Pavlychka]. In: *Zhovten*. 1989, no. 9, pp. 116–118.
2. Pnytskyu M. *Dmytro Pavlychko: Narys tvorchosti* [Dmytro Pavlychko: Essay of work]. Kyiv, 1985. 189 p.
3. Pavlychko D. *Literatypoznavstvo. Krytyka* [Literary criticism. Criticism]. Vol.1. Kyiv, 2007. 566 p.
4. Pavlychko D. *Ukrainska natsionalna ideia* [Ukrainian national idea]. Kyiv, 2004. 771 p.

Oksana Terebus. Lesia Ukrainka in Dmytro Pavlychko's reception. In the article are analysed the journalistic and literature studying articles of D. Pavlychko, dedicated to works of Lesia Ukrainka. D. Pavlychko goes back to the figure of Lesia Ukrainka during many years, which not only did powerful payment in Ukrainian and world literature but also became the torch of the Ukrainian spirit. A critic traces the stages of becoming of work of poetess meticulously enough, underlines the value of her work for the Ukrainian people, pays attention to basic themes and problems, reasons and offenses that Lesia Ukrainka appeals.

D. Pavlychko repeatedly underlines, that due to possibility to a get good education in the childhood, Lesia Ukrainka knew world literature and history well, penetrated by love to the Ukrainian and world classics, had the opportunity to submerge in the depths of European literature. Talent of poetess is formed under act

of the world view principles, the encyclopaedic knowledge, and also due to inherent to the of genius people to internal sense and perfect form of expression.

Original, purposeful, national work of Lesia Ukrainka at the same time is European. D. Pavlychko in his articles tries to analyse works of poetess under his own visual angle, repeatedly emphasizes her erudition, adoration of world literature and history, her love to Ukraine, the faith in victory of good. A researcher underlines also, that poetess - adherent of T. of Shevchenko and I. Franco.

The articles, which are analysed, are written in a different period and with a different aim, but they are pierced by a main idea that work of Lesia Ukrainka has a world view human race character.

Key words: collections of the litersture-critical and journalistic articles, ancient and biblical images, theme, Prometeizm, poetry, literary works.

Теребус Оксана Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, *ORCID ID 0000-0002-1493-6534*; oksana_tereб@ukr.net

УДК 821.161.2'05-1/-9.09Українка:101.9(477)

Ольга Яблонська

Творчість Лесі Українки в етнопсихологічних студіях О. Кульчицького

Проаналізовано етнопсихологічні студії О. Кульчицького, присвячені творчості Лесі Українки. У центрі дослідницької уваги – стаття «“Ржавість” і “одержимість” у “Боярині”», в якій виокремлено антагоністичні категорії духовости – Дух України та Дух Москви. Розглянуто поняття «ржавість» та «одержимість», тобто соціальна пасивність як зрада та духовна наснаженість як джерело поступу.

Ключові слова: етнопсихологія, етноімагологія, Дух України, Дух Москви, національний характер, антиколоніальний дискурс.

Національна та культурна ідентичність, національний характер є предметом досліджень літературної етноімагології, як і етнопсихології зокрема. Такі студії активно розвивалися в еміграційному літературознавстві ХХ ст. (Д. Чижевський, В. Янів, І. Мірчук, М. Шлемкевич, Б. Цимбалістий, О. Кульчицький та ін.). М. Шлемкевич наголошував на спільності національних основ у творчості українських письменників кінця ХІХ – поч. ХХ ст. [8,